

Kapitał kulturowy członków peryferyjnego regionu w kształtującym się społeczeństwie informacyjnym

Na przykładzie wyników badań uczniów gimnazjów podkarpackich

WOJCIECH BROSZKIEWICZ

Uniwersytet Rzeszowski

We współczesnych społeczeństwach podstawowym kapitałem staje się wiedza. Nowoczesne przedsiębiorstwa potrzebują jak najlepiej wykształconych pracowników. Wykształcenie – jak wynika z badań P. Bourdieu – jest związane z zasobami rodzinnego domu, tj. kapitałem kulturowym rodziców. Kapitał ten stanowi istotny endogenny czynnik warunkujący kształtowanie się społeczeństwa wiedzy. Dla peryferyjnych społeczności lokalnych taka konstatacja może oznaczać szansę na rozwój. Może jednak wiązać się z problemem marginalizacji. Szczególnie dotyczy to młodych członków tego typu społeczności jako potencjalnych beneficjentów nowoczesności lub też osób najbardziej zagrożonych wykluczeniem. W artykule podjęte zostały dwa główne problemy badawcze: (1) jak kapitał kulturowy rodziców różnicuje młodzież w realiach „peryferyjnego” województwa podkarpackiego? (2) w jakim stopniu kapitał kulturowy młodzieży umożliwia jej dostosowanie do aktualnych wyzwań społeczeństwa wiedzy?

Słowa kluczowe: społeczeństwo wiedzy, społeczeństwo informacyjne, społeczność lokalna, peryferyjność, reprodukcja, kapitał kulturowy, młodzież.

Społeczne otoczenie ulega ciągłym przemianom. Zachodzą one na wielu poziomach, tj. globalnym, regionalnym oraz lokalnym i są powiązane w różnorodny sposób. Te przeobrażenia tworzą unikatowy konglomerat czynników mających kluczowe znaczenie dla strategii życiowych poszczególnych ludzi i rodzin. Zmiany powodowane czynnikami egzogennymi są podłożem dla przemian lokalnych. Jednocześnie uwarunkowania endogenne zmiany społecznej mają też swoje konsekwencje w wymiarze makrospołecznym. Efektem tego skomplikowanego i dynamicznego układu zależności jest proces kształtowania się społeczeństwa nowego typu, określanego przez niektórych badaczy mianem społeczeństwa informacyjnego. Jego kształtowanie się nie pozostaje obojętne dla współczesnych społeczności lokalnych. Obecnie stają one przed zasadniczym problemem, jakim jest wykorzystanie szans oferowanych przez nowoczesne technologie. Internet szerokopasmowy, technologie informacyjne, nowoczesne rozwiązania z dziedziny zarządzania i produkcji mogą przyczynić się do rozwoju tychże społeczności, ale niepodołanie wyzwaniom, jakie się z nimi wiążą, może skazać te społeczności na marginalizację. Kluczowym aspektem staje się więc, z jednej strony, możliwość absorpcji nowoczesnych rozwiązań technologicznych, ale, z drugiej strony, konieczne jest wyzwolenie kreatywności członków społeczności lokalnych, mogącej zapewnić im efektywne funkcjonowanie w nowoczesnym społeczeństwie. W jednym i w drugim przypadku na pierwszy plan wysuwa się więc kwestia kapitału kulturowego, jakim dysponują ludzie tworzący społeczności opisywanego typu

SPOŁECZEŃSTWO INFORMACYJNE JAKO KONTEKST BADAŃ NAD KAPITAŁEM KULTUROWYM
CZŁONKÓW SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

Społeczeństwo informacyjne zgodnie z koncepcją prezentowanych badań stanowi makrospołeczny kontekst zjawisk zachodzących w społecznościach lokalnych. Właściwości społeczeństwa tego typu sprawiają, że społeczności z poziomu „mezo” znajdują się obecnie w wyjątkowym położeniu. Mają one możliwość wykorzystania szans, jakie wiążą się z nowoczesnymi technologiami (np. możliwość pracy na odległość). Jednocześnie są one zagrożone marginalizacją (np. w związku z rosnącym znaczeniem metropolii będących centrami administracyjnymi, gospodarczymi i kulturowymi). Społeczności lokalne doświadczają więc pewnego rodzaju napięć spowodowanych zewnętrznymi (np. presja dominujących wzorów kulturowych) i wewnętrznymi czynnikami zmiany społecznej (np. związanymi z konwersją kapitału kulturowego członków tychże społeczności). Z uwagi na specyfikę nowoczesnych społeczeństw można stwierdzić, że szczególną pozycję zajmuje w nich młodzież. Nowoczesne rozwiązania technologiczne – tak ważne z punktu widzenia społeczeństwa informacyjnego – w znacznej mierze są skierowane do młodych osób i są przez nie „konsumowane”. Jednocześnie młodzi ludzie sami potrafią generować zmiany społeczne (czego ilustracją jest np. portal Facebook). W związku z tym omówienia wymagają takie pojęcia jak: „społeczeństwo informacyjne”, „społeczność lokalna”, „młodzież” oraz „kapitał kulturowy”. Podkreślić należy tu jednak, że z uwagi na wielość ujęć wspomnianych kategorii teoretycznych w niniejszym opracowaniu zostały zasygnalizowane ich najistotniejsze aspekty z punktu widzenia podjętej tematyki badawczej.

Kształtowanie się społeczeństwa informacyjnego związane z postępem technologicznym jest wielowymiarowym zjawiskiem. Proces ten zachodzi bowiem na płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej i kulturowej. Wraz z pojawieniem się komputerów, a szczególnie Internetu i telefonów komórkowych, zmianie uległy nie tylko poszczególne sektory gospodarki, ale także – a może przede wszystkim – formy komunikowania. Pojawienie się okołoziemskich satelitów komunikacyjnych, według M. McLuhana, bardziej niż do eksploracji kosmosu przyczyniło się do zmian na Ziemi. Sztuczne satelity przysłużyły się do powstania „globalnej wioski” (McLuhan 1975). Jednakże zdaniem P. Levinsona, o prawdziwej rewolucji w komunikacji można mówić dopiero z chwilą pojawienia się telefonu komórkowego z dostępem do bezprzewodowego Internetu (Levinson 2006: 152 i dalej).

Według Y. Masudy, specyfiką nowego typu społeczeństwa jest skoncentrowanie się na produkcji wiedzy z wykorzystaniem maszyn cyfrowych. Organizacja społeczna staje się wielofunkcyjną rozproszoną siecią zorganizowaną na zasadach demokracji funkcjonalnej. Wobec coraz większych zdolności obliczeniowych komputery zaczynają wypierać tzw. pracę umysłową. Konsekwencją tego zjawiska jest uwolnienie się pracownika od miejsca produkcji i zmiana form pracy z opłacanej na kontraktową. Podstawowymi wartościami są kreatywność w zakresie tworzenia wiedzy w wymiarze globalnym oraz poszukiwanie różnego rodzaju zadowolenia społecznego i samodoskonalenie się (Zacher 1997: 14). Efektem takich przemian, według niektórych badaczy, może być koniec pracy, tj. sytuacja, w której ludzie tracący zatrudnienie w sektorze usług nie będą mieli możliwości „ucieczki” w inny sektor gospodarki. Gdy chłopci tracili miejsca pracy, wchłonął ich przemysł. Robotnicy, których wparły maszyny, znaleźli zatrudnienie w usługach. Z sektora usług póki co nie ma dokąd przejść (Rifkin 2005).

Wśród badaczy późnonowoczesnego (lub ponowoczesnego) społeczeństwa nie brakuje jednak przeciwników pojęcia społeczeństwa informacyjnego. Jednym z bardziej wpływowych jego krytyków jest M. Castells, który całkowicie odrzuca ten termin. Według niego, obecnie nie mamy do czynienia z jakościową zmianą znaczenia informacji w procesie wytwarzania dóbr i proponuje używać pojęć *społeczeństwo z informatyzowane lub sieciowe*. Są one jedynie opisem kolejnej fazy rozwoju społeczeństwa poprzemysłowego. Społeczeństwo tego typu, według M. Castellsa, opiera się na informacji, wiedzy i telekomunikacji jako środkach produkcji i kształtowania warunków życia zbiorowego (Castells 2003: 135 i dalej). Co więcej, dyskusyjna jest także kwestia relacji pomiędzy pojęciami „społeczeństwo informacyjne” – „społeczeństwo wiedzy”. Przez niektórych badaczy społeczeństwo informacyjne jest postrzegane jako wstęp do społeczeństwa wiedzy, a inni pojęcia te przeciwstawiają sobie jako wykluczające się (Gońkowski, Machowska, 2003). Dodatkową trudnością w podejmowaniu badań dotyczących społeczeństwa informacyjnego jest to, czy można uznać, że jego istnienie jest faktem, czy też jest ono dopiero celem, do którego dążą współczesne społeczeństwa (tj. weberowskim typem idealnym).

Autorzy opracowania *Spółeczeństwo informacyjne w liczbach* (sporządzonego dla Departamentu Spółeczeństwa Informacyjnego przy Ministerstwie Administracji i Cyfryzacji) zwracają uwagę na to, że *zły stan infrastruktury internetowej, objawiający się zarówno słabym rozpowszechnieniem łączny szerokopasmowych, jak i niską ich jakością mierzoną przepływnością, jest jednym z głównych czynników ograniczających rozwój spółeczeństwa informacyjnego w Polsce* (Szymanek, Mieczkowska 2012: 12). Jak widać, traktuje się tu spółeczeństwo informacyjne *in statu nascendi*, czyli jako takie, które już istnieje (lub przynajmniej można dostrzec już jego fundamenty), ale jednocześnie podlega ono ciągłym zmianom, przez co staje się trudne badawczo do uchwycenia. Wobec różnorodnych definicji spółeczeństwa informacyjnego na potrzeby niniejszego opracowania można przyjąć, że jest nim takie spółeczeństwo, w którym wiedza jest to podstawowy produkt i wartość (Drucker 1999: 148-154). Oznacza to, że: (1) dominujący udział w PKB mają zawody związane z wytwarzaniem, przechowywaniem i przekazywaniem informacji za pomocą nowoczesnych środków opartych na technologii informatycznej, (2) zasadniczymi uwarunkowaniami efektywnego funkcjonowania w spółeczeństwie tego typu jest posiadanie odpowiednich kompetencji kulturowych (w tym umiejętności informatycznych), aktywne uczestnictwo w kulturze, permanentne podnoszenie swoich kwalifikacji (w tym nawyk i umiejętność uczenia się), a także dysponowanie cechami nowoczesnej osobowości takimi, jak np: otwartość na nowe doświadczenia, gotowość do świadomej akceptacji zmiany, zdolność do zbierania informacji o faktach i umiejętność korzystania z wiedzy w podejmowanych działaniach, umiejętność planowania (w sprawach osobistych, rodzinnych, jak i publicznych), skłonność do kalkulacji (wynikająca z przekonania, że świat człowieka jest policzalny, a wiele zjawisk z powodzeniem można przewidywać), wysoka ocena umiejętności technicznych, ułatwiających korzystanie z nowych urządzeń; rozumienie logiki procesów produkcyjnych i zasad podejmowania decyzji na szczeblach podstawowych, wysokie aspiracje oświatowe oraz zawodowe, świadomość godności innych, a także szacunek dla godności cudzej, uniwersalizm i optymizm w postępowaniu (Inkeles, Smith 1984 oraz Szacki 2002: 564-567).

Spółeczność lokalna jako kategoria socjologiczna również doczekała się wielu ujęć. Z punktu widzenia koncepcji prezentowanych badań szczególnie ważne są trzy z nich, które traktują ją jako (1) tradycyjną spółeczność wiejską istotnie różną od nowoczesnych spółeczności miejskich; (2) spółeczność peryferyjną wobec miejscowości będących centrum administracyjnym, gospodarczym i kulturowym oraz (3) spółeczność stanowiącą wyodrębnioną kategorię strukturalno-funkcjonalną. Pierwszą z przytoczonych koncepcji J. Szacki proponuje nazwać podejściem typologicznym, które ujmuje spółeczności lokalne jako reprezentacje szerszych kategorii stosunków czy też grup ludzkich, umieszczanych na skali, której biegunami są: wieś i miasto, wspólnota i spółka, itp. (Szacki 1983: 641-644). Drugie ujęcie spółeczności lokalnych zostało zaproponowane przez M. Malikowskiego, według którego „*lokalizm*” musi być rozpatrywany w szerszym kontekście układu przestrzenno-społecznego. W związku z tym, gmina jest przestrzenią lokalną wobec miasta, miasto wobec województwa (regionu), województwo wobec reszty kraju (Malikowski 1999: 134). Ujmowanie spółeczności lokalnej jako specyficznej kategorii strukturalno-funkcjonalnej wiąże się natomiast z uznaniem, że przestrzeń ma charakter ściśle społeczny, gdzie można wyróżnić przestrzeń geometryczną (właściwą ekologii) i przestrzeń społeczną (właściwą socjologii) (Starosta 1995: 57).

Dla peryferyjnych spółeczności lokalnych wzory kulturowe oraz rozwiązania technologiczne, jakie wiążą się ze spółeczeństwem informacyjnym, mogą mieć bardzo pozytywne następstwa. Umożliwienie świadczenia pracy o charakterze intelektualnym na odległość może przyczynić się do osłabienia zjawiska tzw. drenażu mózgow. Taka forma pracy może być ponadto szczególnie korzystna dla kobiet, dla których często szczególnie trudnym zadaniem jest łączenie obowiązków rodzinnych i zawodowych. Nowoczesne technologie mogą przyczynić się do renesansu spółeczności lokalnych, które w spółeczeństwie przemysłowym zaczęły ulegać degradacji.

Rozpatrując zagadnienie roli i miejsca omawianych spółeczności w nowoczesnym spółeczeństwie, można zauważyć występowanie pewnego *continuum* poglądów w tym względzie – od bardzo optymistycznych do bardzo pesymistycznych. Według T. Popławskiego, rozwój¹ ma charakter głównie endogeny i autonomiczny, pod warunkiem jednakże, iż spółeczności peryferyjne wypracują odpowiednie formy zaspakajania potrzeb swoich członków na oczekiwany przez nich poziomie (Popławski 1997: 39). Z drugiej strony,

¹ Podkreślić należy tu, że pojęcie „*rozwoj*” jest używane przez T. Popławskiego w znaczeniu bardzo bliskim terminowi „*postępy*”. Nawiązuje on tym samym do XIX-wiecznej koncepcji rozwoju określonej przez I. Wallersteina jako *immanentnej i endogennej zmiany generowanej od środka spółeczeństwa* (por. Sztompka 2005: 181).

regiony zapóźnione mogą mieć problem z absorpcją nowoczesnych rozwiązań technologicznych i koncepcji intelektualnych. Tym samym peryferyjność takich społeczności będzie się pogłębiać i będą one zagrożone marginalizacją. Według Z. Baumana, w zglobalizowanym świecie lokalność jest oznaką społecznego upośledzenia i degradacji oraz może stać się przyczyną społecznego wykluczenia (Bauman 2000: 7). Powyższe rozważania skłaniają do przyjęcia poglądu, że szczególnie istotnym czynnikiem rozwojowym o charakterze endogennym w kontekście współczesnych społeczności lokalnych jest kapitał kulturowy ich członków.

Młodzież jako kategoria społeczna jest jednakże pojęciem trudnym do zdefiniowania (Szafranec 2011: 35). Obecnie najczęściej wyróżnia się trzy kryteria pozwalające zoperacjonalizować ten termin, tj. wiekowe, wykształcenia i aktywności zawodowej. Zgodnie z polskimi i zagranicznymi definicjami młodzież wyróżnia się ze względu na: a) kategorię demograficzną (osoby w wieku 15-24 lat, której dolną granicę wyznacza wiek właściwy dla kończenia szkoły podstawowej i minimalny dla zatrudnienia, górną zaś wiek właściwy dla kończenia szkoły wyższej i zamykający okres eksploracji zawodowej); b) kategorię kształcenia (osoby w wieku 15-24 lat, uczące się w szkołach ponadpodstawowych i studiujące w szkołach wyższych. Zbiór ten tworzą uczniowie i studenci szkół dziennych) (por. UNESCO) oraz c) kategorię zatrudnienia (osoby w wieku 18-24 lat, aktywne zawodowo, tzn. pracujące lub bezrobotne, ale aktywnie poszukujące pracy) (*Mały rocznik statystyczny Polski 2011* 2011: 529). Uwzględniając kryterium wiekowe, w okresie młodości można ponadto wyróżnić trzy fazy: wczesne dorastanie (11-13 lat), środkową fazę dorastania (14-16 lat), późne dorastanie (17-19 lat)² (Namysłowska 2004: 235). W omówionych poniżej badaniach wzięli udział szesnastoletni uczniowie trzecich klas podkarpackich gimnazjów. Skupienie uwagi na tej grupie wiekowej uzasadnione było tym, że w związku z reformą edukacji przeprowadzoną przez rząd Jerzego Buzka w 1999 r. zostało utworzone gimnazjum jako pośredni etap ścieżki edukacyjnej pomiędzy szkołą podstawową i średnią, które w sposób administracyjny wyodrębniło kategorię wiekową młodzieży przypadającą na środkową fazę dorastania. Ponadto jednym z efektów wspomnianej reformy było przesunięcie czasu kluczowych decyzji dotyczących kolejnych szczebli edukacji na okres gimnazjum (przed zmianą systemu edukacji wybór taki dokonywał się na etapie szkoły średniej). Co więcej, nawiązując do znanego poglądu kanclerza J. Zamoyskiego, iż: *takie będą Rzeczypospolite jakie ich młodzieży chowanie*³ można założyć, że młodzi ludzie w niedalekiej przyszłości będą decydować o losach społeczności, do których należą.

Pojęcie kapitału kulturowego zostało wprowadzone do dyskursu socjologicznego przez P. Bourdieu. Wskazywał on na trzy zasadnicze aspekty kapitału tego typu, tj. formy ucieleśnionej (z ang. *embodied*), czyli specyficznej właściwości poszczególnych ludzi, będącej jednakże pochodną kontekstu kulturowego (tj. kultury uprawomocnionej dominującej dzięki przemocy symbolicznej). Mowa tutaj o takich aspektach, jak: długotrwałe dyspozycje ciała i umysłu, a w szczególności tzw. „dobre maniery”, gust kulturowy, smak, znajomość form kultury wysokiej, konwencji kulturowych i towarzyskich. Kapitał kulturowy przejawia się także w formie instytucjonalizowanej poprzez sformalizowane wykształcenie, przy czym najlepiej jest, jeśli zostało ono potwierdzone przez dyplomy prestiżowych uczelni. Trzecia postać omawianego kapitału została określona przez P. Bourdieu jako uprzedmiotowiona (z ang. *objectified*), która wyraża się przez posiadane dobra kulturowe (obrazy, książki, maszyny itp.) (Bourdieu 1986: 249-253). Znaczenie kapitału kulturowego dla rozwoju lokalnych społeczności uwypukla fakt, iż kapitał ten ulega reprodukcji (Bourdieu, Passeron: 1990) oraz może on podlegać konwersji na inne formy kapitału, tj. finansowego oraz społecznego (Wacquant, 2001: 104).

W polskiej literaturze przedmiotu na uwagę zasługuje próba operacjonalizacji kapitału kulturowego podjęta przez W. Świątkiewicza. Według niego, na kapitał kulturowy osoby składają się takie kwestie, jak: wiedza (wykształcenie), umiejętności (zawód), kompetencje w zakresie komunikacji symbolicznej (werbalnej i niewerbalnej), doświadczanie tradycji kulturowej (zakorzenienie w kulturze), style uczestnictwa w kulturze, zwyczaje i obyczaje, orientacja na wartości, etos (religia, moralność), a także aspiracje życiowe i otwartość na

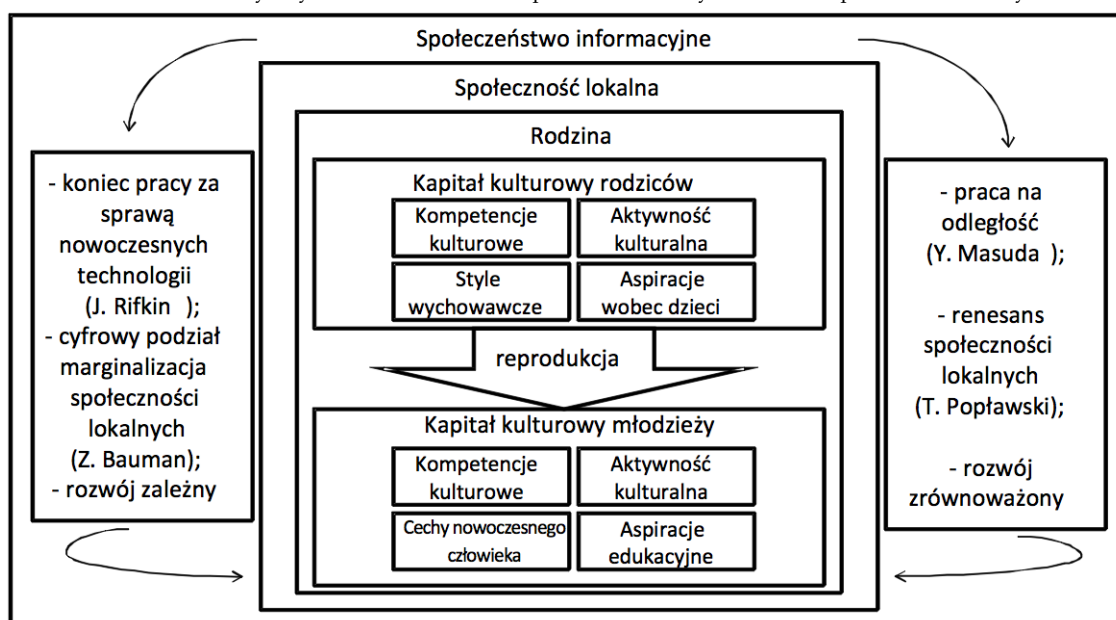
² W literaturze przedmiotu można także wyróżnić inne kryteria definiujące młodzież, aczkolwiek nie ustalają one precyzyjnych ram czasowych, np. kryterium biologiczne (dojrzewanie organizmu), psychologiczne (dojrzałość intelektualna i emocjonalna), pedagogiczne (okres nauki), społeczne (pełnienie określonych funkcji, założenie rodziny), ekonomiczne (finansowe usamodzielnienie się), prawne (uwarunkowany wiekiem stopień odpowiedzialności za własne czyny) (por. m.in. Pilch 2003 oraz Markowski 2000).

³ Sentencja zamieszczona w akcie fundacyjnym Akademii Zamoyskiej.

nowe doświadczenia (kierunki mobilności) (Świątkiewicz 2000: 35)⁴.

Przyjmując więc, że w kontekście kształtującego się społeczeństwa informacyjnego kapitał kulturowy członków społeczności lokalnych jest istotną determinantą endogennego rozwoju tychże społeczności została podjęta próba określenia tego, jaki jest poziom kapitału kulturowego dorosłych członków społeczności tego typu (na terenie Podkarpacia, peryferyjnego województwa peryferyjnego kraju Unii Europejskiej) i jak kapitał ten rozkłada się w ujęciu przestrzennym. Podjęte zabiegi badawcze miały także na celu określenie poziomu kapitału kulturowego badanych gimnazjalistów oraz jego uwarunkowań (takich jak kapitał kulturowy rodziców oraz typ zamieszkiwanych miejscowości). W kontekście zróżnicowanego startu młodych osób w dorosłe życie założono także rozpoznanie relacji zachodzących pomiędzy kapitałem kulturowym rodziców i oceną sytuacji ekonomicznej rodziny, dostępem do Internetu oraz planami edukacyjnymi badanych uczniów. Interesującym zagadnieniem jest także kwestia związku pomiędzy kapitałem kulturowym rodziców i posiadanymi przez badanych gimnazjalistów cechami charakteryzującymi nowoczesnego człowieka. Ramy teoretyczne prezentowanych badań przedstawia Schemat 1.

Schemat 1. Teoretyczny kontekst badań nad kapitałem kulturowym członków społeczności lokalnych.

Źródło: opracowanie własne.

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Powyższe rozważania na temat kapitału kulturowego w kontekście peryferyjnych miejscowości w kształtującym się społeczeństwie informacyjnym określiły zakres problematyki badawczej zawartej w następujących pytaniach:

1. Jaki jest poziom kapitału kulturowego rodziców badanych uczniów szkół gimnazjalnych?

⁴ Niektórzy badacze zwracają jednakże uwagę na to, że w aspekcie reprodukcji kapitał kulturowy rodziców w rozumieniu P. Bourdieu stanowi jedynie zasób, który dopiero po „uruchomieniu” może zostać przekształcony w kapitał. A. Giza-Poleszczuk, M. Marody i A. Rychard podkreślają natomiast różnicę pomiędzy zasobem i kapitałem. Według nich, pojęcie „zasobu” zgodnie z ujęciem ekonomicznym jest ogólniejsze od pojęcia „kapitału”. Kapitałem jest bowiem ten zasób który można uruchomić (wykorzystać) tak, że przyniesie on zysk w postaci zwiększenia szans, osiągnięcia celu lub korzyści. Zasobem jest to wszystko, co znajduje się w dyspozycji jednostki czy grupy; w kapitał przekształca się tylko wówczas, gdy na danym rynku (rynku pracy, małżeńskim, politycznym itp.) istnieje popyt na określonego rodzaju zasoby; mówiąc inaczej, gdy zasady i reguły życia społecznoego pozwalają ów zasób z korzyścią spożytkować (Giza-Poleszczuk, Marody, Rychard 2000: 28).

2. Jaki jest związek pomiędzy kapitałem kulturowym rodziców badanych gimnazjalistów i typem zamieszkiwanej przez nich miejscowości (także w kontekście odległości od miast „centralnych“)?
3. Jaki jest poziom kapitału kulturowego badanych uczniów szkół gimnazjalnych?
4. Jaki jest związek pomiędzy kapitałem kulturowym badanych gimnazjalistów i typem zamieszkiwanej przez nich miejscowości (także w kontekście odległości od miast „centralnych“)?
5. Jaki jest związek pomiędzy kapitałem kulturowym badanych uczniów szkół gimnazjalnych i ich rodziców?
6. Jak pochodzenie z rodzin o określonym poziomie kapitału kulturowego rodziców kształtuje ocenę badanych uczniów dotyczącą sytuacji ekonomicznej rodziny?
7. Jak kapitał kulturowy rodziców badanych uczniów wiąże się z dostępem do sieci internetowej w domu?
8. Jak pochodzenie z rodzin o określonym poziomie kapitału kulturowego rodziców oddziałuje na plany edukacyjne ich dzieci?
9. Jaki jest związek pomiędzy cechami specyficznymi dla nowoczesnego człowieka w odniesieniu do badanych uczniów i kapitałem kulturowym ich rodziców ?

Ponieważ wyszczególnione wyżej problemy badawcze zawierają szereg pojęć teoretycznych konieczna jest ich operacjonalizacja. Tak więc:

a) kapitał kulturowy rodziców, na który składają się takie zmienne jak kompetencje kulturowe rodziców, aktywność kulturalna rodziców, style wychowawcze oraz aspiracje rodziców wobec przyszłości swoich dzieci por. Aneks (Schemat 2 Operacjonalizacja kapitału kulturowego rodziców); ta zmienna syndromatyczna po zindeksowaniu przyjmuje trzy poziomy: niski, przeciętny i wysoki; podkreślenia wymaga także fakt, iż „kapitał kulturowy rodziców” jest wystandaryzowaną zmienną uwzględniającą kapitał kulturowy, jakim dysponują ojcowie i matki (lub opiekunowie i opiekunki) badanych gimnazjalistów, przy czym zakładając, że niski poziom zmiennej symbolizuje wielkość -1 , przeciętny 0 i wysoki $+1$, to niski poziom kapitału kulturowego rodziców ma znak ujemny, przeciętny nie posiada żadnego znaku, a wysoki poziom tej zmiennej ma znak dodatni – por. Zestawienie 1;

Zestawienie 1. Standaryzacja zmiennej kapitał kulturowy rodziców.

KAPITAŁ KULTUROWY MATEK	KAPITAŁ KULTUROWY OJCÓW		
	niski (-1)	przeciętny (0)	wysoki ($+1$)
wysoki ($+1$)	0	$+1$	$+2$
przeciętny (0)	-1	0	$+1$
niski (-1)	-2	-1	0

Źródło: opracowanie własne.

b) kapitał kulturowy młodzieży, który złożony jest z takich elementów, jak: kompetencje kulturowe młodzieży, aktywność kulturalna młodzieży, cechy specyficzne dla nowoczesnego człowieka oraz aspiracje edukacyjne – por. Aneks (Schemat 3 Operacjonalizacja kapitału kulturowego młodzieży); również ta zmienna syndromatyczna po zindeksowaniu przyjmuje trzy poziomy: niski, przeciętny i wysoki;

c) typ zamieszkiwanej miejscowości – typ miejscowości określają kryteria administracyjne oraz liczba mieszkańców i w związku z tym wyróżniono wsie, małe miasta (do 10 tys. mieszkańców), średnie miasta (10-50 tys. mieszkańców);

d) odległość od miast „centralnych” – w badaniach przyjęto, że miasta Podkarpacia (lub leżące w bliskim sąsiedztwie) wyróżniające się ze względu na wielkość i funkcję zostaną określone jako „miasta centralne”;

stanowią one punkt odniesienia dla określenia położenia wsi, małych i średnich miast będących w zakresie zainteresowania badawczego w trzech kategoriach małej odległości (do 10 km), przeciętnej (10-30 km) i dużej (powyżej 30 km); miastami tymi są: Krosno, Przemyśl, Rzeszów, Stalowa Wola, Tarnobrzeg, Tarnów (który nie jest położony na Podkarpaciu, ale w promieniu 30 km znajdują się miejscowości województwa podkarpackiego)⁵ – por. Zestawienie 2.

Zestawienie 2. Miejscowości wylosowane do badań.

TYP MIEJSCOWOŚCI	ODLEGŁOŚĆ OD MIAST „CENTRALNYCH”		
	mała (do 10 km)	przeciętna (10 – 30 km)	duża (pow. 30 km)
średnie miasta (10 – 50 tys. mieszk.)	Łańcut, Nisko	Dębica, Jasło	Leżajsk, Mielec
małe miasta (do 10 tys. mieszk.)	Jedlicze, Tyczyn	Błażowa, Kolbuszowa, Sędziszów Młp.	Lesko, Lubaczów, Ustrzyki Dln.
wsie	Nowa Wieś, Raclawówka, Trzciana	Górno, Padew Narodowa, Przewrotne	Dylągowa; Lutowiska, Pawłokoma; Urzejowice, Żurawiczki

Źródło: opracowanie własne.

e) sytuacja ekonomiczna rodziny – z uwagi na młody wiek badanych oraz uwzględniając wyniki pilotażu, sytuacja ta została określona na podstawie pytania: *Jak określiłbyś (-łabyś) sytuację ekonomiczną swojej rodziny? i ocen: Jest bardzo zła, aż trudno przetrwać; Jest zła, trzeba sobie wiele odmawiać, ale jakoś sobie radzimy; Sytuacja ta jest przeciętna; Jest dobra i raczej niczego nam nie brakuje, choć mogłoby być lepiej; Jest bardzo dobra i raczej nie trzeba sobie niczego odmawiać;*

f) dostęp w domu do sieci internetowej – przewidziano tu alternatywę tak albo nie;

g) plany edukacyjne młodzieży – to chęć uzyskania wykształcenia zawodowego, średniego albo wyższego;

h) cechy nowoczesnego człowieka (w tym nowoczesnej osobowości) w odniesieniu do młodzieży, takie jak: otwartość na zmiany, kreatywność, orientacja na przyszłość, potrzeba osiągnięć, poczucie kontroli oraz samoocena i mobilność przestrzenna.

Dobór próby, jaki został zastosowany w badaniach, posiada cechy doboru: (1) losowego (dokonano losowania z operatu badawczego zawierającego wykaz miejscowości); (2) wielostopniowego (wylosowano miejscowości, następnie gimnazja, a w przypadku, gdy było to konieczne, klasy gimnazjalne); (3) warstwowego (wyróżnienie średnich i małych miast oraz wsi ma na celu spełnienie warunku wewnętrznej jednorodności i zewnętrznego zróżnicowania); (4) gronowego (w wylosowanych klasach gimnazjalnych przeprowadzono ankietę wśród wszystkich obecnych uczniów).

Wielkość próby, jaką zrealizowano, to 1002 gimnazjalistów, przy czym kwestionariusz ankiety audytoryjnej zawierał pytania dotyczące bezpośrednio młodych osób biorących udział w badaniach, a także ich rodziców. (Broszkiewicz 2010: 74-82).

UWARUNKOWANIA KAPITAŁU KULTUROWEGO MIESZKAŃCÓW SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

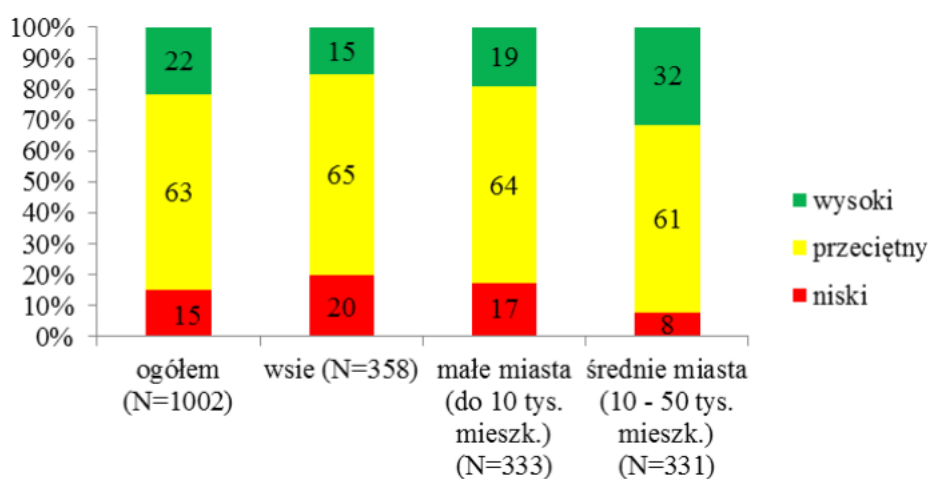
Badani uczniowie podkarpackich gimnazjów – jak wykazały to uzyskane wyniki – w zdecydowanej większości pochodzili z rodzin, w których rodziców cechował przeciętny poziom kapitału kulturowego (ok.

⁵Z uwagi na kwestie metodologiczne i techniczno-organizacyjne w badaniach nie uwzględniono dużych miast. Realizację badań zaplanowano w wylosowanych gimnazjach Podkarpacia, a konsekwencją uwzględnienia wspomnianych miast byłaby znaczna komplikacja operatu badawczego, która wiązałaby się z dużym zróżnicowaniem gimnazjów w tychże miastach i jak wynika z obliczeń koniecznością znacznego zwiększenia próby badawczej ponad założone ok. 1000 respondentów.

63%). Taki rezultat oznacza relatywnie niewielkie zróżnicowanie badanych rodzin. Wysoki poziom kapitału omawianego typu w odniesieniu do rodziców zdiagnozowano bowiem w co piątej rodzinie (ok. 22%), a niski w ok. 15% rodzin. Poziom omawianego kapitału jest wyraźnie związany z miejscem zamieszkania. W przypadku uczniów mieszkających na wsi w co piątej rodzinie kapitał kulturowy rodziców pozostawał na niskim poziomie (ok. 20%). W porównaniu z innymi miejscowościami na wsi było także wyraźnie mniej rodzin, w których rodzice dysponują wysokim poziomem tego kapitału (ok. 15%).

Natomiast w przypadku średnich miast w odniesieniu do pozostałych typów miejscowości występował zdecydowanie największy odsetek rodzin, w których rodzice posiadali wysoki poziom kapitału kulturowego (ok. 32%) i jednocześnie najmniejszy odsetek rodzin o niskim poziomie kapitału tego typu (ok. 8%). Co więcej, wyniki badań pozwalają stwierdzić, że im większa jest miejscowość, tym większy jest odsetek rodzin o wysokim poziomie kapitału kulturowego rodziców badanych uczniów i jednocześnie mniejszy odsetek rodzin, w których kapitał ten jest niski – por. Wykres 1.

Wykres 1. Kapitał kulturowy rodziców badanych uczniów według typu miejscowości (Dane w %).

$p < 0,001$; Gamma=0,284; 0,0% komórek ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Źródło: badania własne.

Na uwagę zasługuje także występowanie tu pewnej opozycji, która nie wpisuje się w dychotomiczne ujęcie przestrzeni w kategoriach wieś – miasto. Zdiagnozowano bowiem duże podobieństwo wsi i małych miast pod względem proporcji rodzin z określonym kapitałem kulturowym rodziców, przy istotnych różnicach pomiędzy tymi miejscowościami w porównaniu z miastami o średniej wielkości. Zaobserwowany związek pomiędzy kapitałem kulturowym rodziców i typem miejscowości zamieszkiwanych przez badane rodziny jest istotny statystycznie ($p < 0,001$), o wyraźnej, choć niezbyt dużej, sile (Gamma=0,284). Taka wartość wspomnianej miary siły związku jest konsekwencją znacznego odsetka rodzin o przeciętnym poziomie kapitału kulturowego.

Uwzględnienie odległości od dużych miast „centralnych” w analizie relacji pomiędzy poziomem kapitału kulturowego rodziców i typem zamieszkiwanych miejscowości wykazało natomiast, że największe odsetki rodzin, których omawiany kapitał pozostaje na niskim poziomie, występują w przypadku wsi położonych w przeciętnej (ok. 24%) i dużej odległości od miast „centralnych” (ok. 20%) oraz w małych miastach leżących blisko miast będących punktem odniesienia (ok. 24%). Wysoki poziom peryferyjności oznacza także stosunkowo wysoki odsetek rodzin z niskim poziomem kapitału kulturowego rodziców mieszkających w małych miastach (ok. 19%). Natomiast wsie położone w pobliżu dużych miast w porównaniu z pozostałymi wsiami mają najmniejszy odsetek rodzin o niskim poziomie tego kapitału (ok. 15%).

Wysoki poziom kapitału kulturowego rodziców występuje najczęściej w rodzinach ze średnich miast – w tym tych położonych daleko od dużych miast (ok. 33%) oraz tych leżących w przeciętnej odległości od miast „centralnych” (ok. 38%). Wśród średnich miast najniższy odsetek rodzin z wysokim poziomem kapitału omawianego typu występuje w tych zlokalizowanych w pobliżu dużych miast (ok. 22%). Ponadto pod względem odsetka rodzin z wysokim poziomem kapitału kulturowego rodziców pozytywnie wyróżniają

się małe i bardzo peryferyjne miasta (ok. 26%) – por. Tabela 1.

Tabela 1. Kapitał kulturowy rodziców a miejsce zamieszkania według odległości od miast „centralnych” (Dane w %, N=1002).

ODLEGŁOŚĆ OD CENTRUM			KAPITAŁ KULTUROWY RODZICÓW			ogółem
			niski	przeciętny	wysoki	
duża (pow. 30 km) N=326	typ miejscowości ¹⁾	średnie miasta (10 - 50 tys. mieszk.)	4	63	33	100
		małe miasta (do 10 tys. mieszk.)	19	56	26	100
		wsie	20	68	11	100
	ogółem	14	63	23	100	
przeciętna (10 - 30 km) N=350	typ miejscowości ²⁾	średnie miasta (10 - 50 tys. mieszk.)	8	54	38	100
		małe miasta (do 10 tys. mieszk.)	9	73	18	100
		wsie	24	62	14	100
	ogółem	14	63	23	100	
mała (do 10 km) N=326	typ miejscowości ³⁾	średnie miasta (10 - 50 tys. mieszk.)	12	65	22	100
		małe miasta (do 10 tys. mieszk.)	24	62	14	100
		wsie	15	64	21	100
	ogółem	17	64	19	100	

¹⁾ p.<0,001; Gamma=0,379; ²⁾ p.<0,001; Gamma=0,417; ³⁾ p.>0,05; ^{1), 2), 3)} – 0,0% komórek (0) ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Źródło: badania własne.

Powyższe dane wskazują, że średnie miasta leżące w dużej i przeciętnej odległości od miast „centralnych” w największym stopniu kompensują badanym rodzinom relatywnie niesprzyjające położenie. Pod względem proporcji kapitału kulturowego rodziców najmniej korzystnie prezentują się natomiast wsie peryferyjne. Jak się okazuje, na bliskości miast „centralnych” zyskują wsie, będące często „sypialniami” tychże dużych miast, a tracą miasta małe. Ponadto związek pomiędzy typem miejscowości i poziomem kapitału kulturowego rodziców jest istotny w przypadku przeciętnej i dużej odległości od miast „centralnych”. Natomiast w przypadku bliskiego położenia od dużych miast typ miejscowości nie wiąże się z omawianym typem kapitału.

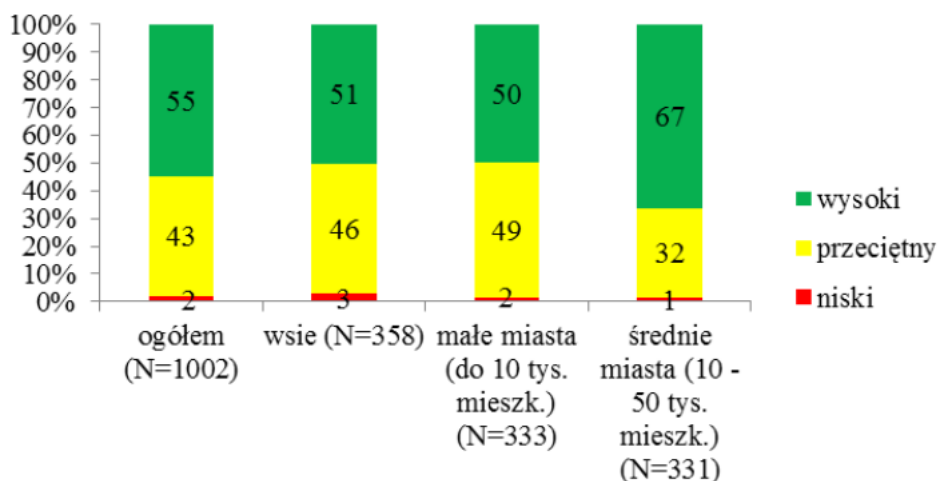
Kapitał kulturowy badanych gimnazjalistów został zoperacjonalizowany analogicznie, jak miało to miejsce w przypadku rodziców, ale z uwzględnieniem zasadniczych różnic wynikających z odmiennych etapów życia. Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że większość spośród badanych uczniów dysponowała wysokim poziomem kapitału kulturowego (ok. 55%). Pozostała część młodych uczestników badań posiadała przeważnie przeciętny poziom kapitału omawianego typu (ok. 43%). W nielicznych przypadkach kapitał ten pozostawał na niskim poziomie (ok. 2%).

Kapitał kulturowy badanych gimnazjalistów – podobnie jak rodziców – jest zróżnicowany w zależności od typu zamieszkiwanej miejscowości. Uczniowie wiejskich gimnazjów i tych zlokalizowanych w małych miastach wykazują pod względem omawianego kapitału duże podobieństwo. Wysokim poziomem kapitału kulturowego dysponowała połowa badanych ze wspomnianych typów miejscowości (ok. 51% młodzieży ze wsi i ok. 50% z małych miast). Zdecydowanie wyróżniają się tu gimnazjaliści ze średnich miast. Wśród tych badanych ok. 67% posiadało wysoki poziom kapitału kulturowego. W tego typu miejscowościach zanotowano najniższy odsetek młodzieży o przeciętnym kapitale kulturowym – ok. 32%, w porównaniu z

młodzieżą ze wsi (ok. 46%) i małych miast (ok. 49%). Natomiast niski poziom kapitału kulturowego cechuje ok. 3% badanych osób ze wsi, ok. 2% z małych miast i ok. 1% ze średnich miast.

Przestrzenny układ kapitału kulturowego badanych uczniów przypomina, jak widać, ten, jaki zaobserwowano w przypadku ich rodziców. Zaobserwowany związek pomiędzy kapitałem kulturowym gimnazjalistów i typem miejscowości jest istotny statystycznie ($p < 0,001$), aczkolwiek o niezbyt dużej sile kierunkowej ($\text{Gamma} = 0,206$) – por. Wykres 2.

Wykres 2. Kapitał kulturowy badanych gimnazjalistów (Dane w %, N=1002).

$p < 0,001$; $\text{Gamma} = 0,206$; 0,0% komórek ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Źródło: badania własne.

Uwzględnienie odległości od dużych miast w analizie przestrzennego rozmieszczenia kapitału kulturowego badanych uczniów pokazuje, że największy odsetek gimnazjalistów o wysokim poziomie kapitału tego typu zamieszkiwał w średnich miastach położonych daleko od miast „centralnych” (ok. 78%). Natomiast najmniejszy odsetek młodych osób o wysokim kapitale kulturowym zdiagnozowano na najbardziej peryferyjnych obszarach wiejskich (ok. 42%), gdzie ponadto zanotowano największy odsetek uczniów posiadających niski poziom tego kapitału (ok. 7%).

Typ zamieszkiwanej miejscowości nie różnicował uczestników badań mieszkających w miastach średnich lub małych oraz na wsiach położonych w przeciętnej odległości od miast „centralnych”. W tym przypadku zauważalne są jednak istotne różnice w odniesieniu do ogólnego wyniku opisującego rozkład kapitału kulturowego badanych uczniów, ponieważ występuje tu wyraźnie więcej młodych osób o przeciętnym poziomie kapitału omawianego typu (w małych miastach było to ok. 53%, a na wsiach ok. 48%) niż ogółem w badanej próbie.

Istotne zróżnicowanie kapitału kulturowego badanych gimnazjalistów ma natomiast miejsce w przypadku miejscowości leżących blisko dużych miast, przy czym wysokim poziomem kapitału tego typu dysponowali w większości badani uczniowie ze średnich miast i specyficznych „podwielkomiejskich” wsi (po ok. 60%). Relatywnie najmniej korzystne proporcje zaobserwowano w małych miastach leżących w pobliżu większych miast, gdzie większość badanych posiadała przeciętny poziom kapitału kulturowego (ok. 55%), a wysoki poziom tego kapitału miało „jedynie” ok. 44% (podobny wynik uzyskano w małych miastach położonych w odległości 10-30 km od miast „centralnych” – odpowiednio ok. 53% i 46%) – por. Tabela 2.

Tabela 2. Kapitał kulturowy młodzieży a miejsce zamieszkania według odległości od centrum (Dane w %).

ODLEGŁOŚĆ OD CENTRUM			KAPITAŁ KULTUROWY MŁODZIEŻY*			ogółem
			niski	przeciętny	wysoki	
duża (pow. 30 km) N=326	typ miejscowości ¹⁾	średnie miasta (10 - 50 tys. mieszk.)	0	22	78	100
		małe miasta (do 10 tys. mieszk.)	3	37	60	100
		wsie	7	51	42	100
	ogółem	3	37	60	100	
przeciętna (10 - 30 km) N=350	typ miejscowości ²⁾	średnie miasta (10 - 50 tys. mieszk.)	1	41	58	100
		małe miasta (do 10 tys. mieszk.)	1	53	46	100
		wsie	2	48	50	100
	ogółem	1	48	51	100	
mała (do 10 km) N=326	typ miejscowości ³⁾	średnie miasta (10 - 50 tys. mieszk.)	3	37	60	100
		małe miasta (do 10 tys. mieszk.)	1	55	44	100
		wsie	0	40	60	100
	ogółem	1	44	55	100	

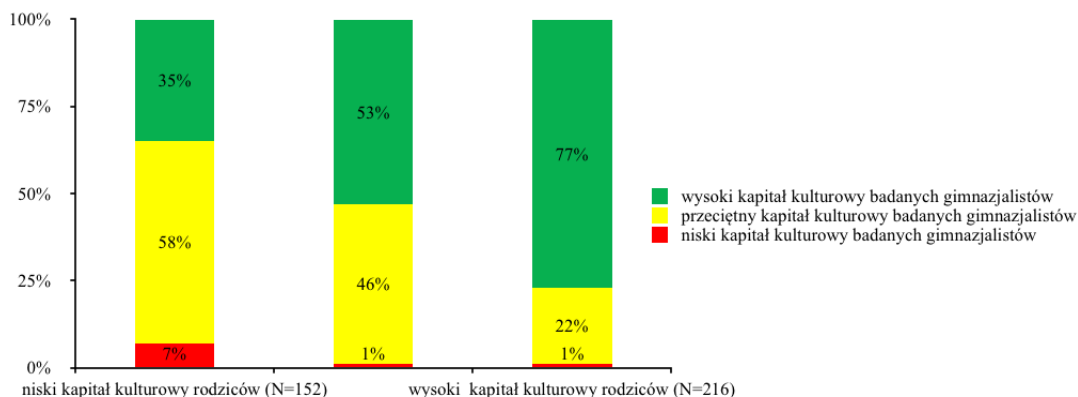
* ze względu na wymogi testu Chi-kwadrat w analizie zależności i siły związku pominięto uczniów o niskim poziomie kapitału kulturowego z uwagi na ich małą liczebność (N=20, tj. ok. 2% próby)

¹⁾ p.<0,001; V Cramera=0,279; ²⁾ p.>0,05; ³⁾ p.<0,01; V Cramera=0,183;; ^{1), 2), 3)} - 0,0% komórek (0) ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Źródło: badania własne.

Zestawienie kapitału kulturowego rodziców i dzieci wykazało istnienie wyraźnego związku. Badani gimnazjaliści pochodzący z rodzin, w których rodzice dysponowali niskim poziomem kapitału kulturowego przeważnie posiadali przeciętny poziom kapitału kulturowego (ok. 58%). W przypadku rodzin o przeciętnym kapitale kulturowym rodziców było to ok. 46%, a w tych, gdzie rodzice dysponowali wysokim kapitałem omawianego typu, było to ok. 22%. Natomiast odsetek uczniów o wysokim poziomie kapitału kulturowego wyraźnie powiększał się wraz z rosnącym poziomem kapitału kulturowego rodziców. W rodzinach o niskim poziomie opisywanego kapitału rodziców wysoki poziom kapitału charakteryzował ok. 35% młodych uczestników badań. W rodzinach, w których rodzice posiadali przeciętny poziom omawianego kapitału, już ok. 53% badanych gimnazjalistów cechowało się wysokim kapitałem. W rodzinach, w których rodzice posiadali wysoki poziom tego kapitału, badani uczniowie w zdecydowanej większości również dysponowali kapitałem na tym poziomie (ok. 77%). Niski poziom kapitału kulturowego zaobserwowano przeważnie w przypadku badanych z rodzin o niskim kapitale rodziców (ok. 7%). Tym samym można stwierdzić, że wraz ze wzrostem poziomu kapitału kulturowego rodziców rośnie poziom kapitału kulturowego dzieci, a zależność ta jest istotna statystycznie (p.<0,001).

Biorąc pod uwagę powyższe, warto jednak podkreślić, że badani uczniowie z rodzin o niskim i przeciętnym poziomie opisywanego kapitału pozostającego w dyspozycji rodziców posiadali ten kapitał przeważnie o poziom wyższy niż rodzice. Natomiast zjawisko reprodukcji kapitału kulturowego najbardziej uwidoczniło się w rodzinach o wysokim poziomie kapitału kulturowego rodziców, gdzie badani gimnazjaliści w przeważającej większości posiadali równie wysoki poziom kapitału – por. Wykres 3.

Wykres 3. Kapitał kulturowy badanych gimnazjalistów a kapitał kulturowy rodziców (Dane w %, N=1002).

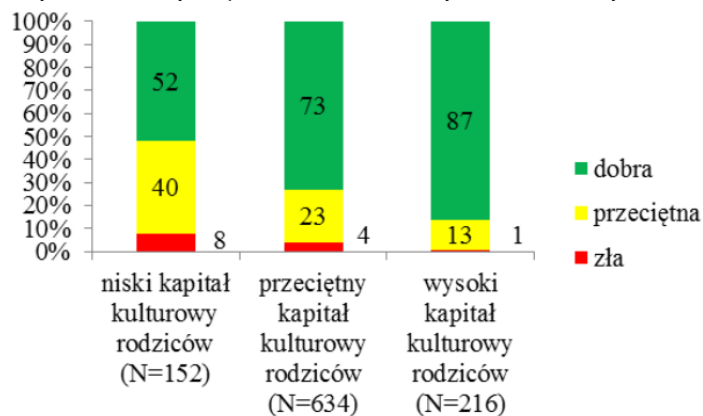

22,2% komórek (2) ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Po zredukowaniu zmienne „kapitał kulturowy młodzieży” do dwóch poziomów (tj. przeciętnego i wysokiego) $p.<0,001$; V Cramera=0,253. Źródło: badania własne.

Kapitał kulturowy istotnie wiążący się z uczestnictwem w kulturze wymaga odpowiednich zasobów finansowych. Szczególnie jest to ważne wtedy, gdy zamieszkiwana miejscowość jest niewielka, o słabo rozwiniętej infrastrukturze kulturalnej, a ponadto jest położona na obszarach peryferyjnych. Tymczasem dla rodziców z tego typu miejscowości wsparcie swoich dzieci w omawianym względzie może stanowić duży problem. Kapitał kulturowy rodziców wyraźnie różnicuje bowiem badanych uczniów pod względem oceny sytuacji ekonomicznej rodziny.

Co prawda, większość badanych uczniów uznała, że sytuacja ich rodzin jest dobra, ale w rodzinach o niskim poziomie kapitału kulturowego rodziców odsetek takich odpowiedzi był najmniejszy (ok. 52%), w porównaniu z ok. 73% takich ocen dokonanych przez badanych gimnazjalistów z rodzin o przeciętnym kapitale kulturowym, jakim dysponowali ich rodzice, i z ok. 87% takich odpowiedzi udzielanych przez badanych uczniów z rodzin o wysokim poziomie kapitału kulturowego rodziców. Jako przeciętną sytuację ekonomiczną rodziny oszacowało ok. 40% badanych z rodzin o niskim, ok. 23% z rodzin o przeciętnym i ok. 13% o wysokim poziomie kapitału kulturowego rodziców. Zła sytuacja ekonomiczna miała miejsce w opinii 8% badanych z rodzin o niskim poziomie omawianego kapitału rodziców, ok. 4% z rodzin o przeciętnym i ok. 1% o wysokim kapitale kulturowym rodziców. Zaobserwowany związek jest istotny statystycznie ($p.<0,001$), o wyraźnej i kierunkowej sile ($\Gamma=0,454$), wskazującej, że wraz ze wzrostem poziomu kapitału kulturowego rodziców rośnie odsetek gimnazjalistów dobrze oceniających sytuację ekonomiczną rodziny – por. Wykres 4.

Wykres 4. Kapitał kulturowy rodziców a sytuacja ekonomiczna rodziny w ocenie badanych uczniów (Dane w %, N=1002).

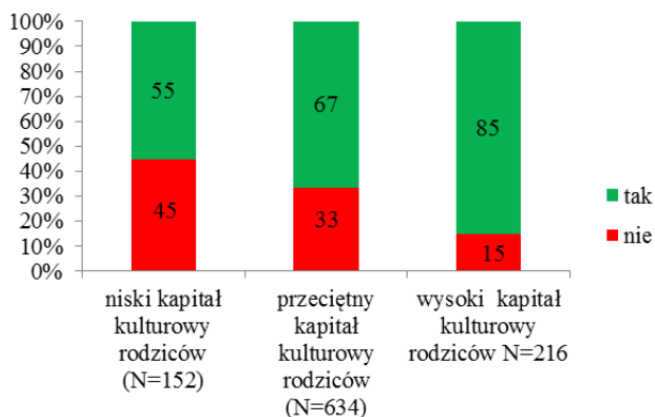

$p.<0,001$; $\Gamma=0,454$; 0,0% komórek ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Źródło: badania własne.

Kapitał kulturowy rodziców – wiążący się, jak wykazano, z sytuacją ekonomiczną rodziny – oddziałuje także na kwestię posiadania dostępu w domu do internetowej sieci. Pomimo tego, że, jak twierdzą niektórzy badacze (Rifkin 2003), obecnie coraz bardziej liczy się dostęp a nie samo posiadanie – a współczesna młodzież taki dostęp ma najczęściej zapewniony w szkole – to jednak możliwość swobodnego, nieograniczonego korzystania z komputera i Internetu w dowolnym i prawie Nielimitowanym czasie w domu bardziej sprzyja nabyciu odpowiednich kompetencji informatycznych, niż obligatoryjne i ograniczone czasowo lekcje szkolne. Ponadto można założyć, że szkoły, szczególnie te położone w małych i peryferyjnych miejscowościach, mogą nie mieć choćby finansowych możliwości zatrudnienia specjalistów od komputerowego oprogramowania, a do tego z pedagogicznym przygotowaniem. Dlatego też na zajęciach szkolnych nazywanych „informatyką” często nie uczy się programowania (co aktualnie jest szczególnie cenną umiejętnością związaną z rozwojem kreatywności w obszarach obecnie najbardziej pożądanym), ale w ich trakcie ćwiczy się obsługę pakietów Office (skądinąd również ważnej umiejętności, ale niedającej się określić mianem kompetencji informatycznej *sensu stricto* i stanowiącej jedynie przygotowanie do mało twórczych prac biurowych).

Tymczasem, jak pokazały wyniki badań, im wyższy jest poziom kapitału kulturowego rodziców badanych uczniów, tym częstszy jest dostęp do internetowej sieci w domu. W rodzinach o niskim poziomie kapitału kulturowego dorosłych odsetek gospodarstw domowych z dostępem do Internetu wynosił ok. 55%, przy braku takiego dostępu w ok. 45% przypadków. W rodzinach, w których rodzice posiadali przeciętny poziom kapitału kulturowego, Internet był dostępny w 67% domów, a brakowało go w ok. 33%. Natomiast tam, gdzie rodzice dysponowali wysokim poziomem kapitału kulturowego, dostęp do Internetu w domu był prawie powszechny (ok. 85%) – por. Wykres 5.

Wykres 5. Kapitał kulturowy rodziców badanych uczniów a dostęp do sieci internetowej w domu (Dane w %, N=1002).

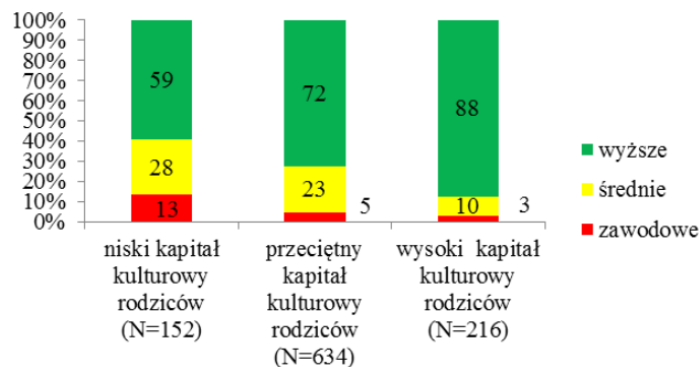
$p < 0,001$; V Cramera = 0,204; 0,0% komórek ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Źródło: badania własne.

Oprócz uwarunkowań ekonomicznych posiadanie łączy internetowych może być uzależnione także od świadomości rodziców uwzględniającej duże znaczenie tego typu technologii we współczesnym świecie. Wiedza ta wyraźnie łączy się z kapitałem kulturowym i oznacza dostrzeżenie przez dorosłych konieczności zapewnienia młodym ludziom możliwości zapoznawania się z nowoczesnymi rozwiązaniami informatycznymi.

Wobec zarysowującej się coraz wyraźniej konieczności kształcenia się przez całe życie interesująco jawi się także związek pomiędzy kapitałem kulturowym rodziców i planami edukacyjnymi młodzieży. Zdecydowana większość spośród badanych młodych osób zadeklarowała chęć zdobycia wyższego wykształcenia. Jednakże w rodzinach, w których zdiagnozowano niski poziom omawianego kapitału wśród rodziców, odsetek takich respondentów wynosił ok. 59%, w rodzinach o przeciętnym kapitale kulturowym rodziców ok. 72%, a o wysokim kapitale tego typu ok. 88% młodych osób. Wraz z rosnącym poziomem kapitału kulturowego rodziców maleje odsetek badanych uczniów, którzy zamierzają uzyskać średnie wykształcenie i jest to ok. 28% (niski poziom kapitału kulturowego rodziców), ok. 23% (przeciętny) i ok. 10% (wysoki). Podobnie przedstawia się rozkład odpowiedzi młodych uczestników badań wskazujących na chęć poprzestania na wykształceniu zawodowym (odpowiednio ok. 13%, 5% i 3%).

Jak widać, im wyższy jest poziom kapitału kulturowego rodziców, tym większe są aspiracje edukacyjne badanych gimnazjalistów i jednocześnie im niższy jest poziom kapitału kulturowego rodziców, tym niższe są aspiracje edukacyjne badanych. Związek ten jest istotny statystycznie ($p < 0,001$), o wyraźnej i kierunkowej sile ($\text{Gamma} = 0,402$) – por. Wykres 6.

Wykres 6. Kapitał kulturowy rodziców a plany edukacyjne badanych gimnazjalistów (Dane w %, N=1002).

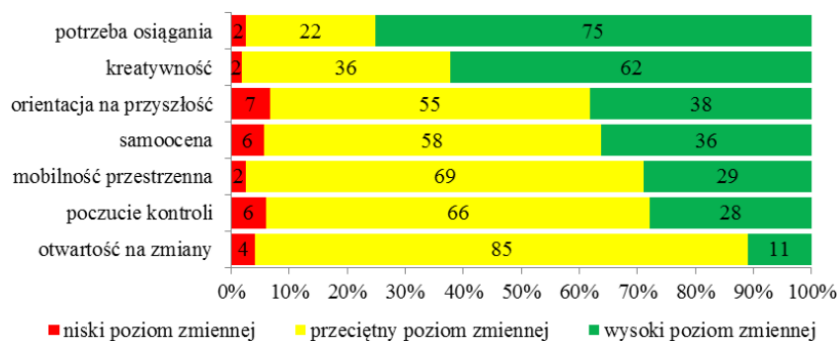

$p < 0,001$; $\text{Gamma} = 0,402$; 0,0% komórek ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Źródło: badania własne.

Na kapitał kulturowy badanych uczniów podkarpackich gimnazjów oprócz kompetencji i aktywności kulturalnej oraz aspiracji edukacyjnych składają się także cechy nowoczesnego człowieka. W kontekście potencjału rozwojowego regionu warto więc przyjrzeć się temu, w jakim stopniu badani gimnazjaliści posiadają cechy mogące świadczyć o ich nowoczesności. Zdecydowaną większość spośród badanych uczniów charakteryzuje bardzo silna potrzeba osiągnięć (ok. 75%) oraz duża kreatywność (ok. 62%), co może ułatwić im dostosowanie się do współczesnych uwarunkowań efektywnego funkcjonowania w życiu społecznym. Te charakterystyki mogą być też potraktowane jako pewien swoisty wyznacznik młodości. Cechy te mogą być także postrzegane jako przejaw nieskrepowanej jeszcze utartymi konwencjami świeżości postrzegania otaczających zjawisk przez młodych ludzi.

W zdecydowanej większości badani uczniowie cechują się przeciętną otwartością na zmiany (ok. 85%), co może być efektem świadomości dużej dynamiki przemian, jakie charakteryzują współczesność. Prawdopodobne jest także to, że zmiany te są postrzegane przez młodych ludzi jako zbyt gwałtowne i jako takie wpływają one na poczucie braku stabilizacji oraz utrudniają planowanie swojej przyszłości. Badani uczniowie przeważnie wykazują przeciętne zorientowanie na przyszłość (ok. 55%), co można zinterpretować też jako skoncentrowanie się raczej na bliższych niż dalszych celach, tj. głównie na perspektywie wyboru szkół. Większość młodych osób biorących udział w badaniach przyznała również, że nie do końca może kontrolować swoje życie (łącznie 72% niski i przeciętny poziom poczucia kontroli). Większość uczestników badań charakteryzuje przeciętny poziom mobilności przestrzennej (ok. 68%) oraz przeciętna samoocena (ok. 58%) – por. Wykres 7.

Wykres 7. Cechy charakteryzujące nowoczesnego człowieka w odniesieniu do badanych gimnazjalistów (Dane w %, N=1002).

Źródło: badania własne.

Poszczególne cechy świadczące o nowoczesności badanych gimnazjalistów są związane z tym, jakim kapitałem kulturowym dysponują ich rodzice. Im wyższy jest poziom kapitału kulturowego dorosłych, tym większe jest prawdopodobieństwo, że wyższa będzie samoocena młodych ludzi, będą oni bardziej otwarci na zmiany i kreatywni. Wyższy poziom kapitału kulturowego rodziców przekłada się także na większe zorientowanie badanych uczniów na przyszłość, wyższy poziom potrzeby osiągnięć, poczucia kontroli oraz mobilności przestrzennej. Choć zaobserwowane zależności nie są silne (mieszczą się w przedziale od 0,200-0,400) – co może być efektem specyfiki wieku młodzieńczego – to można jednak zauważyć, że z punktu widzenia wymogów społeczeństwa informacyjnego najważniejsze cechy charakteryzujące nowoczesnego człowieka są istotnie zależne od kapitału kulturowego rodziców. Jak widać, współcześnie poziom kapitału kulturowego rodziców wciąż jest ważnym czynnikiem warunkującym pozycję startu młodych ludzi w dorosłość – por. Zestawienie 3.

Zestawienie 3. Kapitał kulturowy rodziców a cechy charakteryzujące nowoczesnego człowieka w odniesieniu do badanych gimnazjalistów (według siły związku).

CECHY OSOBOWOŚCI MŁODZIEŻY	Gamma*	% komórek <5
samoocena	0,348	0
otwartość na zmiany	0,333	0
kreatywność	0,301**	22,2
orientacja na przyszłość	0,291	0
potrzeba osiągnięć	0,289	11,1
poczucie kontroli	0,270	0
mobilność przestrzenna	0,225	11,1

* wszystkie wyniki na poziomie istotności $p < 0,001$. ** wynik V Cramera po zredukowaniu poziomu zmiennej do dwóch wymiarów wysoki oraz przeciętny. Źródło: badania własne.

ZAKOŃCZENIE

Wyniki badań pokazały, że w przypadku największego odsetka rodzin kapitał kulturowy rodziców badanych gimnazjalistów można określić jako przeciętny. Ponadto kapitał kulturowy dorosłych nie jest rozmieszczony równomiernie. Największy odsetek rodzin o wysokim poziomie kapitału kulturowego rodziców występuje w średnich miastach (bez względu na ich odległość od miast „centralnych”). Natomiast w przypadku małej odległości od miast „centralnych” mamy do czynienia z podobną strukturą rodzin pod względem kapitału kulturowego osób dorosłych. Może to wynikać z faktu, iż wsie położone blisko dużych miast nie są typowe i stanowią raczej „sypialnie” dużych miejscowości, a struktura zawodowa i wykształcenia ich mieszkańców istotnie różni się od wsi peryferyjnych.

Najbardziej niekorzystny rozkład kapitału kulturowego dorosłych osób występuje natomiast wśród mieszkańców wsi. Problem ten szczególnie dotyczy wsi peryferyjnych, tj. leżących w przeciętnej i dużej odległości od miast „centralnych”. Z niekorzystnymi proporcjami kapitału kulturowego rodziców mamy także do czynienia w małych miastach. Co więcej, małe miasta położone w dużej odległości od dużych miast – stanowiących swoisty punkt odniesienia – nie różnią się pod omawianym względem od wsi. Położenie małych miast w pobliżu miast „centralnych” ma także negatywne konsekwencje dla proporcji dorosłych osób z wysokim i niskim kapitałem kulturowym. Badani uczniowie z tego typu miejscowości mogą więc mieć trudność z uzyskaniem odpowiedniego wsparcia ze strony rodziców i mogą doświadczyć problemów zawierających się w określeniu „nierównego startu”. W przypadku tej kategorii gimnazjalistów ważne staje się wsparcie instytucjonalne, szczególnie ze strony szkoły (odpowiednio wyposażonej i zatrudniającej jak najlepiej przygotowanych nauczycieli).

Skala i typ miejscowości mają więc istotne znaczenie dla rozkładu kapitału kulturowego rodziców, przy czym opozycja wieś – miasto szczególnie wyraźnie zaznacza się w przypadku miejscowości peryferyjnych. Ponadto z punktu widzenia wymogów społeczeństwa informacyjnego warunkowanie przez kapitał kulturowy

rodziców statusu ekonomicznego rodziny, posiadania dostępu do Internetu, aspiracji edukacyjnych młodzieży oraz cech osobowości młodych osób wiąże się z zagrożeniem marginalizacją młodych ludzi z peryferyjnych wsi i małych miast.

Kapitał kulturowy badanych uczniów jest także zróżnicowany przestrzennie. Jednakże w odniesieniu do uczestników badań zdiagnozowane zależności mają inną specyfikę, niż było to w przypadku osób dorosłych. Taka sytuacja w znacznej mierze wynika z tego, że w odróżnieniu od rodziców ponad połowa młodych respondentów dysponowała wysokim poziomem kapitału kulturowego, a pozostała część posiadała przeważnie przeciętny poziom kapitału tego typu. Jednakże na tle pozostałych miejscowości wyraźnie wyróżniają się średnie miasta, w których zdecydowanie przeważają uczniowie o wysokim poziomie kapitału kulturowego.

Interesującym rezultatem prezentowanych badań jest także wynik wskazujący, że największe odsetki badanych gimnazjalistów z wysokim poziomem kapitału kulturowego wystąpiły w miastach (średnich i małych) położonych w dużej odległości od miast „centralnych”. Jak się więc okazuje, w tego typu miejscowościach mamy do czynienia z rekompensowaniem ich peryferyjnego położenia. Natomiast niekorzystny rozkład omawianego kapitału ma miejsce wśród młodzieży ze wsi położonych w dużej odległości od dużych miast oraz tej z małych miast leżących w przeciętnej i małej odległości od miast „centralnych”.

Badania potwierdziły aktualność tezy sformułowanej w latach 70. XX wieku przez P. Bourdieu, iż kapitał kulturowy ma tendencję do reprodukcji się. Jednak zaprezentowane badania wykazały, że aktualnie kapitał kulturowy rodziców nie jest bezwarunkową determinantą przyszłości młodych osób. Można bowiem stwierdzić, że badani uczniowie – szczególnie z rodzin o niższym poziomie kapitału kulturowego dorosłych – przewyżniają niekorzystne uwarunkowania, z jakimi mają do czynienia. Dysponują oni bowiem przeważnie wyższym poziomem kapitału kulturowego niż ich rodzice (Broszkiewicz 2011: 273-276). Stanowi to bardzo ważny potencjał rozwojowy szczególnie dla peryferyjnych miejscowości. Podkreślenia wymaga tu jednakże zasygnalizowane w słowie „potencjał” probabilistyczne ujęcie omawianego zagadnienia. Wykorzystanie relatywnie wysokiego poziomu kapitału kulturowego młodzieży z pożytkiem dla społeczności lokalnych, w których żyją, jest bowiem uwarunkowane bardzo wieloma czynnikami, na przykład: możliwościami samorealizacji w miejscu zamieszkania, operatywnością lokalnych władz wyrażoną w zapewnieniu młodym ludziom odpowiedniego zaplecza społeczno-ekonomicznego, a także efektami polityki kreowanej przez władze centralne itp.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman, Zygmunt. 2000. *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bourdieu, Pierre. 1986. *The Forms of Capital*. W: J. G. Richardson (red.), *Handbook of theory and research for sociology of education*. New York, Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre; Passeron, Jean-Claude. 1990. *Reprodukcja. Elementy teorii i systemu nauczania*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Broszkiewicz, Wojciech. 2010. *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej. Studium na przykładzie wybranych społeczności Podkarpacia*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Broszkiewicz, Wojciech. 2011. *Przejawy reprodukcji kapitału kulturowego (na przykładzie młodzieży gimnazjalnej społeczności lokalnych Podkarpacia)*. W: K. Szafraniec, M. Zielińska (red.), *Zrozumieć społeczeństwo, zrozumieć pokolenia. Młodzież, młodość i pokoleniowość w analizach socjologicznych*. Rocznik Lubuski, nr 37, część 2, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Castells, Manuel. 2003. *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Drucker, Peter F. 1999. *Spółczeństwo postkapitalistyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giza-Poleszczuk, Anna; Marody, Mirosława, Rychard Andrzej. 2000. *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

- Goćkowski, Janusz; Machowska, Katarzyna M., 2003. *Spółeczeństwo wiedzy a społeczeństwo informacyjne*. W: B. Chyrowicz SSPS *(red.), *Spółeczeństwo informacyjne: szansa czy zagrożenie?*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Inkeles, Alex; Smith, David H. 1984. *W stronę definicji człowieka nowoczesnego*. W: J. Kurczewska, J. Szacki, (red.) *Tradycja i nowoczesność*. Warszawa: Czytelnik.
- Levinson, Paul. 2006. *Telefon komórkowy. Jak zmienił świat najbardziej mobilny ze środków komunikacji*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA.
- Malikowski, Marian. 1999. *Lokalizm*. W: *Encyklopedia socjologii*. Tom II. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Mały rocznik statystyczny Polski 2011*. 2011 Główny Urząd Statystyczny. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Markowski, Daniel. 2000. *Wielkie struktury społeczne*. Tyczyn: Wydawnictwo WSSG.
- McLuhan, Marshall. 1975. *Galaktyka Gutenberga*, Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Namysłowska, Irena. 2004. *Adolescencja – wiek dorastania*. W: I. Namysłowska (red.). *Psychiatria dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Pilch, Tadeusz. 2003. *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.* Warszawa: Wydawnictwo Pedagogiczne „Żak”.
- Popławski, Tadeusz. 1997. *Peryferyjność i społeczeństwo*. Białystok: Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych.
- Rifkin, Jeremy. 2003. *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Rifkin, Jeremy. 2005. *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrynkowej*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Starosta, Paweł. 1995. *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makropołączonego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szacki, Jerzy. 1983. *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Szacki, Jerzy. 2002. *Socjologia*. Kraków: PWN.
- Szafranec, Krystyna. 2011. *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Sztompka, Piotr. 2005. *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Znak.
- Szymanek Violetta, Mieczkowska Magdalena. 2012. *Infrastruktura szerokopasmowego dostępu do Internetu*. W: V. Szymanek (red.), *Spółeczeństwo informacyjne w liczbach*. Warszawa: Departament Spółeczeństwa Informacyjnego, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji.
- Świątkiewicz, Wojciech. 2000. *Wokół socjologicznej koncepcji kapitału kulturowego*. W: M.S. Szczepański (red.), *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny*, Tychy: Śląskie Wydawnictwa Naukowe.
- UNESCO. *What do we mean by “youth”?*. Źródło: <<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition>>. Dostęp: 2013.06.10.
- Wacquant, Loic. J. D. 2001. *Wprowadzenie*. W: P. Bourdieu, L. J. D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa: Scholar.
- Zacher. Lech W. 1997. *Rewolucja informatyczna i społeczeństwo. Niektóre trendy, zjawiska i kontrowersje*. W: L.W. Zacher (red.), *Rewolucja informatyczna i społeczeństwo*. Warszawa: Fundacja Edukacyjna Transformacje.

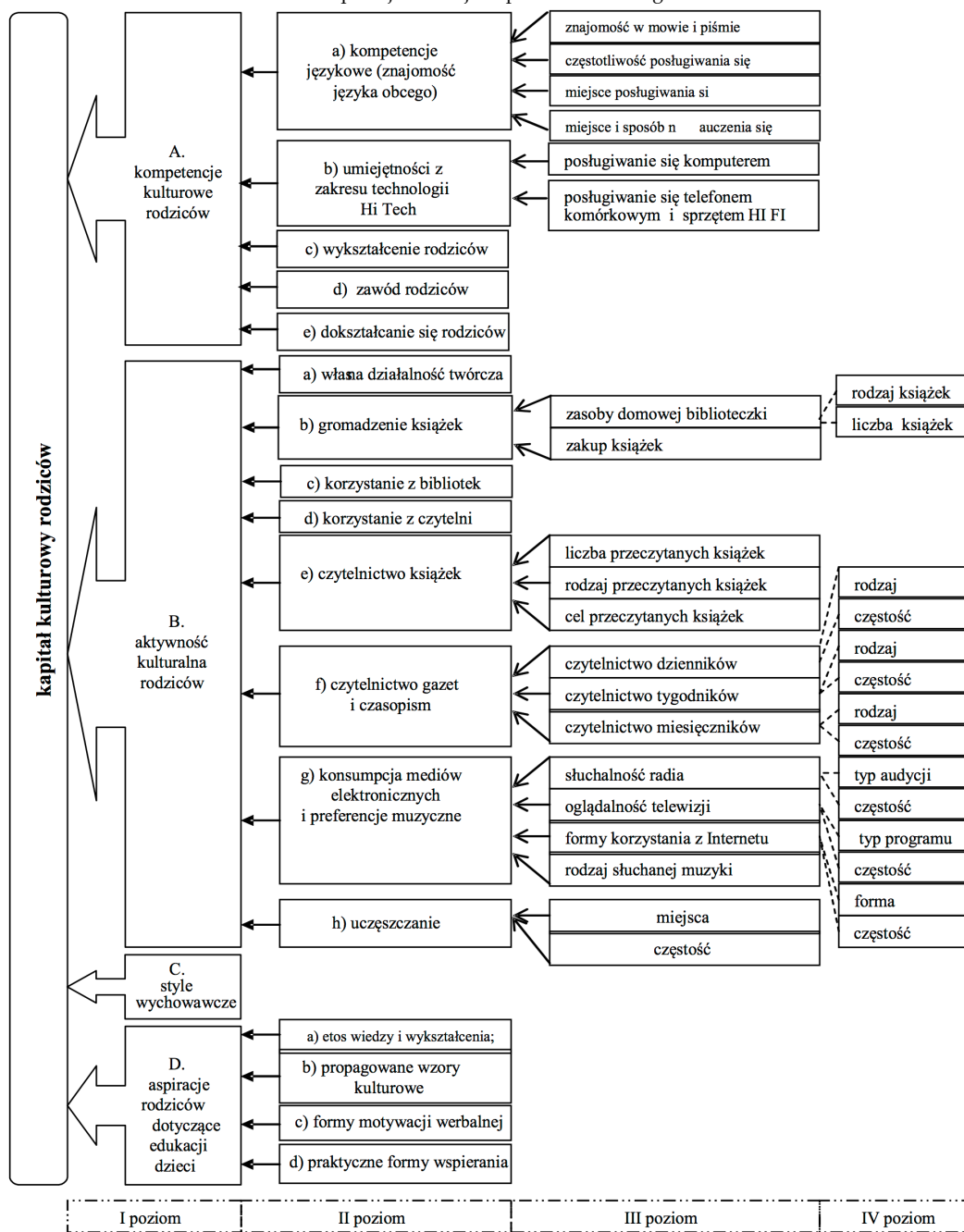
CULTURAL CAPITAL OF THE MEMBERS OF PERIPHERAL REGION IN EMERGING INFORMATION SOCIETY. ON THE
EXAMPLE OF TEST RESULTS OF SUBCARPATHIAN MIDDLE SCHOOL STUDENTS.

In modern societies knowledge is becoming the basic asset. Modern businesses need well educated employees. Education - according to research of P. Bourdieu - is related to the resources of the family home, i.e. the cultural capital of parents. This capital is an important determinant of the endogenous formation of the knowledge society. This could indicate a chance for development for the peripheral local communities. However, it may also be connected with the problem of marginalization. Peculiarly in relation to the young members of the community of this type, as potential beneficiaries of modernity, or the people most at risk of exclusion. Two main research problems were taken into account in the article: (1) how cultural capital of parents is diversifying young people in the realities of "peripheralSubcarpathian province? (2) the extent to which youth cultural capital allows it to adapt to the current challenges of the knowledge society.

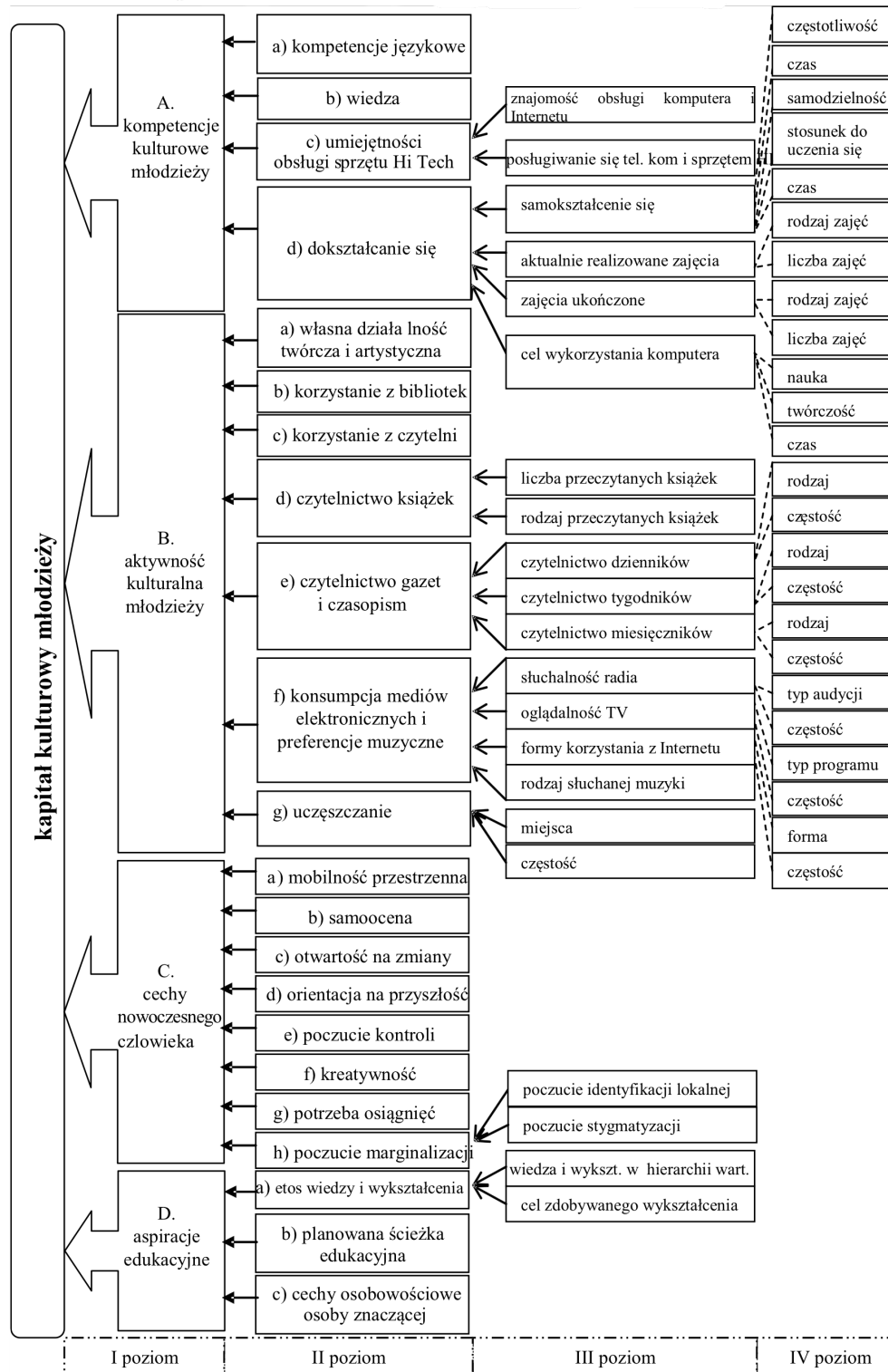
Keywords: *knowledge society, information society, local community, peripheral, reproduction, cultural capital, youth.*

ANEKS

Schemat 2. Operacjonalizacja kapitału kulturowego rodziców.

Schemat 2. Operacjonalizacja kapitału kulturowego młodzieży.

Źródło: opracowanie własne.